PEDAGOGIE VIZUALĂ: SFÂNTA LITURGHIE

Dumitru A. Vanca*

Abstract: Visual Pedagogy: The Divine Liturgy. *If the Divine Liturgy is the most beautiful vestment of the Eucharist, the supreme form of worship in which, according to the statement of St. Nicholas Cabasilas "is represented by the symbolic rites His whole life and historic activity [of Christ], and finally to reproduce or to make actual His supreme sacrifice of Calvary and the other episodes after it, until His ascension"; if the image is similarity rather than reality itself (against the false premise of iconoclastic theology), then the Holy and Divine Liturgy can be considered a resemblance of the reality that generated it. Therefore, it is natural to question: can we consider the Holy and Divine Liturgy a sort of icon? So, if the answer is yes, then what type of icon do we contemplate? And who is its prototype? Here are some of the questions that we intend to respond to in this paper.*

Keywords: *Divine Liturgy, icon, pedagogy, catechesis.*

Introducere

Sfânta Liturghie este locul prin excelență în care icoana și cuvântul se întâlnesc în cel mai natural și cel mai eficient mod. În disputa iconoclastă, dușmanii sfintelor icoane au recunoscut drept singură icoană posibilă Sfânta Euharistie, ca singura în stare să fie identică substanțial cu dumnezeirea. Iconodulii, de cealaltă parte a baricadei, au refuzat această definiție, considerând-o eronată datorită premisei false de la care au pornit iconoclaștii în construirea argumentației: euharistia nu este imagine, este realitatea însăși. În ciuda unei asemănări formale, o icoană este întotdeauna altceva decât prototipul său. Euharistia nu poate fi icoana lui Hristos pentru că ea este însuși Hristos. Relația de asemănare dintre Hristos și icoana Sa este persoana, iar nu substanța. Fiind consubstanțială dumnezeirii, Euharistia

* PhD., Associate Professor, at Faculty of Orthodox Theology at „1 December 1918” University, Alba Iulia, Romania.

se sustrage elementelor constitutive și caracteristice unei imagini iconice: asemănarea formală și diferența de substanță dintre ea și prototipul său¹.

Totuși, rămâne evident pentru oricine că Liturghia, haina preafrumoasă a Euharistiei, este forma de cult prin excelență în care „se reprezintă prin rituri simbolice întreaga Lui viață și activitate istorică, pentru ca în cele din urmă să reproducă sau să actualizeze momentul ei suprem: jertfa de pe Golgota și celelalte episoade din urma ei, până la înălțarea la cer.”² Atunci, este firesc să ne punem întrebarea: **Este Sfânta Liturghie imagine iconică ?**

Dacă imaginea este asemănare și nu realitatea însăși, beneficiază Sf. Liturghie de aceste asemănări? Și dacă da, atunci care este prototipul său? Iar dacă este icoană, ce tip de icoană contemplăm? Iată câteva dintre întrebările la care ne propunem să răspundem în continuare.

Aș dori să-mi așez argumentele într-un context pregătit de o întâmplare cunoscută poate multora dintre cititori. Este vorba de legenda privitoare la încreștinarea rușilor în timpul țarului Vladimir. Se spune că, dorind a alege o credință pe care să o îmbrățișeze el și supușii săi, Vladimir și curtea sa au examinat diverse posibilități: credința islamică, ebraismul, creștinismul latin și cel ortodox. După destule întâlniri cu reprezentanții diferitelor religii, țarul rămase nesatisfăcut în căutarea sa, până când i-au vorbit grecii care: „grăiseră cu înțelepciune și era uimit când îi asculta”. Dar pentru țar și curtenii săi, această audiență nu era suficientă pentru a-i convinge: „Trimite oamenii tăi **să vadă cultul fiecăruia** dintre ei - sugerează boierii –și să vadă în ce fel, fiecare dintre ei slujește lui Dumnezeu”. Trimișii lui Vladimir au văzut mai întâi cum se roagă musulmanii într-o moschee, au asistat mai apoi la o liturghie latină în bisericile lor austere și în cele din urmă sosiră la Constantinopol. După ce s-au prezentat împăratului bizantinilor, informându-l despre scopul vizitei lor, acesta i-a îndemnat să ia parte la

¹ Ioan I. ICĂ jr., *Iconologia Bizantină între politica imperială și sfințenie monahală*, în Sfântul Teodor Studitul, *Iisus Hristos prototip al icoanei Sale*, Alba Iulia, Edit. Deisis, 1994, p.25; p.27; E. BRANIȘTE, *Teologia icoanelor*, în ST (Revista „Studii Teologice”) 3-4/1952, p.180.

² Petre VINTILESCU, *Funcțiunea catehetică a Liturghiei*, în ST 1-2 / 1949, p.18.

o Liturghie celebrată de patriarhul Constantinopolului, ca astfel „**să poată vedea gloria Dumnezeuului nostru**” și „frumusețea Bisericii”. După ce și-au îndeplinit misiunea, trimișii țarului Vladimir s-au întors și au povestit acestuia impresiile lor. Actele rituale ale musulmanilor li s-au părut reci și triste: „nu este bucurie în ele”. În bisericile latinilor „se săvârșesc multe ritualuri, dar n-am văzut nici unul frumos”. Însă experiența liturgică trăită la Constantinopol a produs o reală impresie asupra lor:

„nu știam – povestesc ei lui Vladimir – dacă ne aflam în cer sau pe pământ; nu este nicăieri pe pământ ceva mai frumos și nici nu reușim să descriem ce am văzut. Doar atâta știm: că acolo Dumnezeu locuiește împreună cu oamenii și că ritul lor (al bizantinilor) este mai bun decât al tuturor celorlalte țări. Nici acum nu putem uita aceea frumusețe...”³.

Povestirea aceasta reușește cu o inexprimabilă ingenuitate să scaneze rapid și eficient puterea evocatoare a Liturghiei bizantine în raport cu a celorlalte confesiuni și religii ale vremii. Experiența trăită de reprezentanții lui Vladimir în ambientul liturgic din capitala Bizanțului este unică. Ea nu este doar una de natură estetică, ci este însăși expresia realității Bisericii care-L mărturisește pe Dumnezeu și Îl face vizibil ochilor corporali. Prin intermediul liturghiei bizantine, forța mesajului *kerigmatic*, de anunțare a Împărăției lui Dumnezeu, răsună în toată puterea sa comunicativă. Și, de fapt, în relatarea de față Liturghia a împlinit cu succes un important rol: acela de a face perceptibil nevăzutul: slava lui Dumnezeu, lucrarea Fiului Său și lumea care va să vină.

Aș sublinia câteva elemente din această istorisire, elemente care în dinamica studiului nostru cred că ar putea părea interesante și care ar putea pune în lumină raportul: liturghie – icoană – cateheză.

a.) Am observat deja că trimișii lui Vladimir trebuiau „**să să vadă** cultul fiecăruia și în ce fel fiecare slujește fiecare lui Dumnezeu”. Așadar, obiectul cercetării nu era credința ca ansamblu

³ Relatarea despre încreștinarea rușilor se află într-una dintre cele mai vechi cronici rusești, așa-numita *Cronica lui Nestorie*; cf. și AVERINCEV, *La bellezza della chiesa*, în „*L'icona oggi. Quaderni dell'altra Europa*”, Milano, Casa di Matrona, 1988, p.9-19.

de învățăături și dogme, ci **modul în care fiecare își exprimă în mod vizibil credința mărturisită**, felul în care fiecare reușește să exprime senzorial, și mai cu seamă optic conținutul doctrinar. Poate ar părea straniu că nu doctrina este hotărâtoare în alegerea făcută de Vladimir, ci aspectul extern al liturghiei. Nu „măiestria pământească a cuvintelor” ci empirismul ochilor. Se pare astfel că nu este suficient doar a asculta, este nevoie ca în actul credinței să fie implicat și simțul optic; **omul are nevoie să vadă**.

b.) Mai putem observa că în alegerea făcută, un rol determinant îl joacă cuvântul **frumos**. Dar vedem că această frumusețe nu exprimă doar o bucurie estetică ci experiența unui raport profund cu Dumnezeu, un raport direct și aproape complet. Simțământul izvorât din extazul și contemplația frumuseții ca reflex al celei unice și adevărate determină un parcurs de la dilemă la convingere: „nu știam dacă ne găseam în cer sau pe pământ; căci nu este pe pământ ceva mai frumos... **Dumnezeu locuiește acolo împreună cu oamenii**”. Se pare că normativ în alegerea emisarilor imperiali nu este măiestria, sau inteligența slujitorilor, nici muzica, nici poezia liturgică, nici măreția bisericilor, normativă este doar frumusețea ca rezultat al unui tot omogen.

Din această relatare constatăm Liturghia (la care participaseră și emisarii țarului Vladimir) îl întâlniseră în mod aproape real pe Dumnezeul creștinilor (să ne reamintim că încă nu erau botezați pentru a putea avea un acces deplin) dar fuseseră seduși de frumusețea și strălucirea văzută. (De aceea afirmația că „Ortodoxia este frumoasă, ea nu convinge, ci seduce”⁴ nu ni se pare doar o metaforă ci expresia unei convingeri trăite, văzute.)

În disputa sa cu iconoclaștii, pentru a lămurii chestiunea imaginilor sacre, Sfântul Ioan Damaschin operează mai multe distincții în tipologia imaginilor, identificând șase feluri de imagini⁵. Ultima dintre ele, cea pe care Damaschin o definește ca *anamnetică*, este cea materială, realizare directă a unui chip, și cea care a fost mărul

⁴ Savatie BAȘTOVOI, *Între Freud și Hristos*, Timișoara, Edit. Marineasa, 2001.

⁵ Sfântul Ioan DAMASCHIN, *Cele trei tratate contra iconoclaștilor*, București, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române (în continuare E IBMOR), 1998, p.141.

discordiei în Imperiul Bizantin. Nu vom relua aici drumul de la negația la afirmarea icoanei ca obiect de cult. Nu face obiectul studiului nostru; pentru asta există deja o imensă bibliografie.

Ne vom opri mai întâi așadar la raportul dintre Sfânta Liturghie și definițiile date de Sfântul Ioan Damaschinul icoanei anamnetice, icoană - în sensul liturgic pe care îl înțelegem noi astăzi, pentru a vedea în ce măsură putem defini Sfânta Liturghia icoană.

Este Sfânta Liturghie icoană?

În definiția dată de Sf. Ioan Damaschin se afirmă despre icoana anamnetică:

„este spre aducere aminte a faptelor trecute sau a minunilor sau a virtuților, spre slava cinstea și cunoașterea celor care au învins și s-au distins în virtute sau spre aducerea aminte a viciului, spre disprețul și rușinea bărbaților răi și spre folosul celor care vor privi mai târziu, în așa fel ca să evită cele rele și să râvnim virtuțile.”⁶

Ocupându-se de tâlcuirea Sfintei Liturghii Nicolae Cabasila o privește ca o icoană:

Într-adevăr, atât în cântări și în citiri, cât și în toate cele săvârșite de sfinții liturghisitori în cursul întregii slujbe este simbolizată lucrarea izbăvitoare a Mântuitorului: partea întâi a sfintei slujbe ne arată începutul acelei lucrări, cea de-a doua pe cele următoare, iar cea de la sfârșit pe cele de după aceea. **Așa încât, urmărind cu privirea aceste părți ale slujbei, putem avea în fața ochilor toată lucrarea mântuirii [...] întreaga slujbă este ca o icoană** care înfățișează un singur trup al lucrării Mântuitorului în lume, făcând să se perinde pe dinaintea privirilor noastre toate părțile ei, de la început până la sfârșit, după rânduiala și urmarea lor firească⁷.

Amintirea lucrărilor mântuitoare săvârșite de Domnul Hristos este manifest declarată în chiar textul Liturghiei: „**Aducându-ne**

⁶ *Ibidem*, p.141.

⁷ Nicolae CABASILĂ, *Tâlcuirea Dumnezeieștii Liturghii*, trad. E. Braniște, București, EIBMBOR, 1997, p.8-9.

aminte, așadar, de această poruncă mântuitoare și de toate cele ce s-au făcut pentru noi: de cruce, de groapă, de învierea cea de a treia zi, de....” Amintirea celor trecute este una dintre funcțiunile ei de maximă importanță. Aceasta fusese porunca Domnului. Când sfântul Apostol Pavel se adresează corintenilor, referindu-se la sfânta Euharistie, le reamintește această poruncă: „Aceasta să faceți spre pomenirea Mea. [...] Căci de câte ori veți mânca această pâine și veți bea acest pahar, moartea Domnului vestiți (καταγγέλει) până când va veni.”(I Cor. 11, 24; 26).

Dacă noi „vedem cu închipuirea pe Hristos” și „avem în fața ochilor ca într-o icoană”, înseamnă că este pe deplin justificată abordarea Liturghiei din punct de vedere iconic, deoarece prin ea se reprezintă lucrarea sa pământească. Această „punere în scenă” a lucrării mântuitoare a Domnului Hristos, numită de Cabasila – icoană, se bucură de aceleași funcții pe care le are o icoană veritabilă, ba chiar ceva mai mult întrucât, spre deosebire de aceasta, Sf. Liturghie ni-L comunică în mod direct și real pe prototipul și fundamentul său: Hristos.

Cât privește **scopul** anamnezei iconice identificat de Sf. Ioan Damaschin – dobândirea virtuților asemeni celor pe care ni-i amintim, se regăsește în majoritatea textelor sfintei Liturghii care strigă după necesitatea unei vrednicii asemănătoare celor care au reușit să se apropie de El. De fapt, întreaga construcție a Liturghiei este gândită și concepută ca un parcurs didactic și moral care să ne aducă și cunoștințele necesare și starea de curăție și purificare necesare sfințeniei. Liturghia ne invită nu doar să cunoaștem tainele și virtuțile ei, mai ales să lepădăm păcatul și „toată grija cea lumească”.

Astfel, toată Sfânta Liturghie este un strigăt către Dumnezeu și o continuă cerere de „a curăța sufletele noastre de toată necurăția trupului și a duhului”⁸ pentru ca astfel pregătiți să putem accede la întâlnirea mistică cu Domnul Hristos care este „sfințirea noastră”. Acesta este și ultimul ecfonis al liturghiei Sfântului Ioan Gură de Aur și a Sfântului Vasile cel Mare, care se constituie într-un îndemn la o viață trăită permanent în duhul sfințeniei dobândite la Sf. Liturghie. Acest

⁸ *Liturghia Sfântului Ioan Gură de Aur*, (Liturghier: Rugăciunea a doua pentru credincioși).

apel continuu la o viață morală, plină de sfințenie, într-un evident progres moral dorit, este și unul dintre scopurile anunțate ale catehezei, atât în veacurile primare cât și azi⁹. Spune același Cabasila:

„Dar când este vorba de cele ce se săvârșesc la Sf. Liturghie, toate ne duc gândul la lucrarea mântuitoare a lui Hristos, pentru ca priveliștea ei fiind în fața ochilor noștri, să ne sfințească sufletele și astfel să devenim vrednici de primirea Sf. Daruri. Căci după cum odinioară această lucrare a izbăvit lumea de moarte, tot așa și acum, fiind mereu contemplată, ea îmbunătățește și apropiere de Dumnezeu ...”¹⁰.

Dar amintirea și contemplarea liturgică nu trebuie să fie nici sterilă, ca la neoprotestanții care nu cred în realitatea Euharistiei ci doar în amintirea ei, lipsindu-se astfel de scopul său ultim, nici o contemplare pietistă de tipul pieselor de teatru cu tematică religioasă, dezvoltate în Biserica Catolică în evul mediu, ci trebuie să fie vie, angajată și lucrătoare căci scopul amintirii este dobândirea virtuților în vederea comuniunii cu El.

Aceste abordări sterile n-au putut fi acceptate de către Biserica Ortodoxă tocmai pentru motivul că ele nu furnizează nici despătimirea nici comuniunea cu Hristos; ele nu realizează Biserica. Scopul lor final, spre deosebire de Liturghia euharistică, este doar o comemorare mentală sau o admirație optică¹¹. De aceea, și practica Bisericii Catolice a adorării trupului lui Hristos (adorarea ostiei) este eronată; finalitatea acestor practici nu este realizarea comuniunii ci o simplă contemplare estetică. Hristos ne-a dat trupul Său să îl Mâncăm spre comuniune, nu să-l privim.

⁹ „Scopul învățământului religios este formarea de caractere creștine” care sunt rezultatul îmbinării „Teologiei cu Teofilia, cu Teodulia cu Filantropia, cu Credința și Faptele bune” cf. Nicolae PETRESCU, *Catehetica*, p.53.

¹⁰ N. CABASILĂ, *op.cit.*, p.11.

¹¹ Împotriva acestei direcții greșite, de a reprezenta teatral lucrările mântuitoare ale Domnului Hristos s-a pronunțat mai ales SFÂNTUL SIMEON AL TESALONICULUI, *Tratat asupra tuturor dogmelor credinței noastre ortodoxe*, vol I, Suceava, Edit. Arhiepiscopiei Sucevei și Rădăuților, 2002, p.51-55.

Cum se realizează efectiv această anamneză în Liturghie?

Continuându-și descrierea icoanei anamnetice, Sfântul Ioan Damaschinul, afirmă că amintirea se poate împlini pe două căi: **a.)** prin cuvântul scris și **b.)** prin contemplarea cu ajutorul simțurilor¹².

Știm cu toții că scopul declarat și ultim al Liturghiei este realizarea trupului mistic al Bisericii prin comuniune cu Hristos euharistic¹³. Pentru atingerea acestui scop se impune o pregătire pentru atingerea unei stări de purificare necesare întâlnirii cu Hristos. Acest lucru se realizează și prin textele scrise/citite. Liturghia excelează în texte evocatoare. În prima parte a Liturghiei cuvântul scris-anunțat este chiar hotărâtor; totul se desfășoară în jurul cuvântului pronunțat, predicat, citit, cântat... Astfel, lecturile biblice (Psalmi, Evanghelii și Epistole) au un rol determinant în formarea credincioșilor prin amintirea și deprinderea virtuților în care cei de demult au excelat. Spune Cabasila:

„Ca pregătire și înlesnire spre acest scop, sunt rugăciunile, cântările și citirile din Sfânta Scriptură, și într-un cuvânt toate cele ce se săvârșesc cu sfințenie și se rostesc înainte și după sfințirea darurilor.”¹⁴

Dar în Sfânta Liturghie nu numai prin cuvânt se realizează această amintire ci și prin mijlocirea simțurilor. Trupul și materia nu sunt demne de dispreț, cum credeau manihei, și nici o îmbrăcămintă temporară a sufletului, cum credeau gnosticii. Ele participă la dumnezeire și de aceea Biserica Ortodoxă le acordă o atenție sporită. Simțurile nu trebuie anulate, nici omorâte ele trebuie purificate pentru că până și în Împărăție avem nevoie de ele. Citind în profeția lui Isaia vedem că acesta, în vedenia avută **a văzut** tronul ceresc și pe Domnul Savaot, **a auzit** (serafimii cântând), **a mirosit** fumul care a umplut templul ceresc **și a simțit** focul cărbunelui atins de buzele sale.

De aceea, pentru noi, participarea la Sf. Liturghie este o continuă purificare a simțurilor, o devenire morală, o transfigurare a

¹² *Ibidem*, p.141

¹³ Ene BRANIȘTE, *Explicarea Sfintei și dumnezeieștii Liturghii după Nicolae Cabasila*, București, EIBMBOR, 1997, p.197; p.257 ș.u.

¹⁴ E. BRANIȘTE, *Explicarea...*, p.263.

omului întreg: trup și suflet așa cum l-au văzut Părinții. Paul Evdokimov, referindu-se la acest aspect zice:

„Spiritualul și trupescul sunt integrate împreună în economia întrupării. Folosirea liturgică a cântecului auzit, a icoanei contemplate, a tămâiei simțite, a substanței Sf. Taine primite sensibil și consumată, ne permite să vorbim despre văzul, auzul, mirosul și gustul liturgic. Cultul înalță materia la adevărata sa demnitate și menire [...]”¹⁵

Iată doar câteva motive pentru care, fără să greșim, putem spune că Liturghia are suficiente argumente care să o recomande ca imagine iconică. Ea este anamnetic-comemorativă și lucrează sfințenia prin cuvânt și prin contemplarea frumuseții divine cu ajutorul simțurilor.

Pentru a justifica caracterul iconic al Sfintei Liturghii, P. Evdokimov subliniază raportul de complementaritate dintre slujba euharistică și imagine:

„Toate părțile templului (bisericii, n.n.) – linii arhitectonice, fresce și icoane – sunt integrate în misterul liturgic și aceasta, poate este lucrul cel mai important, pentru că nu s-ar înțelege niciodată o icoană în afara acestei integrări. Însăși Liturghia, în întregul său, este o icoană a economiei mântuirii.”¹⁶

Îndrăznim chiar să spunem că, fără caracterul său iconic, fără vederea „slavei dumnezeiești” a „cerului pe pământ”, Liturghia ar fi lipsită tocmai de atributul său cel mai natural: contemplația veșniciei. Pentru creștinul ortodox, Liturghia în afara bisericii n-ar putea fi decât o condiție temporară, datorată unor cauze independente de el. Spațiului liturgic anume pregătit, în care sfinții de pe pereți sunt nu amănuntul estetic ci prezența vie a „asnicilor lui Dumnezeu”, îi apare nu ca o lume închisă de profanul dinafară, ci o lume care deschide spre *Împărăția celei de a opta zi*. Decorați cu sfinți, pereții bisericilor nu sunt opaci ci transparent; privirea, deși alunecă pe chipurile lor uscate, nu rămâne acolo, ea trece mai departe, ducând mintea la El, izvorul oricărui bine, oricărei fericiri. Fără imnele și psalmodia pe care o aude de generații, fără lumina caldă a lumânărilor oglindită în firele aurii ale veșmintelor

¹⁵ Paul EVDOCHIMOV, *Arta icoanei, o teologie a frumuseții*, trad. G. și P. Moga, București, Edit. Meridiane, 1996, p.31.

¹⁶ Paul EVDOKIMOV, *Ortodoxia*, București, EIBMBOR, 1996, p.244.

slujitorilor, fără norii alburii de fum înmiresmat înălțat din cădelnița ce măsoară în ritmul clopoțelilor veșnicia, totul și toate ar părea ca un pustiu neprimitor, rece și ostil.

Liturghia depășește Icoana

Simbolismul Sf. Liturghii a fost totdeauna subliniat în teologie. Nu doar teologia creștină ci și cea necreștină, după cum susțin toți istoricii religiilor, afirmă că întâlnirea umanului cu divinul nu este posibilă decât prin intermediul simbolului. Obiect, ritual, gest, cântec, într-un cuvânt cultul nu are nici o putere de a revela sacrul decât în virtutea caracterului simbolic al acestor elemente cu care ea operează. Din acest punct de vedere, pentru creștin, Liturghia este superlativul absolut al comunicării simbolice.

Dar ceea ce diferențiază creștinismul de celelalte credințe religioase este faptul că în Sf. Liturghie, relația cu divinitatea, antinomic vorbind, nu este doar una de un nivel simbolic; ea este realitatea însăși. Sf. Liturghie este simbol și realitate istorică în același timp. În timpul ei, de fiecare dată Hristos se jertfește și este jertfit pentru mântuirea lumii; de fiecare dată când participă la Sf. Liturghie, alături de apostoli, îngeri, mironosițe... creștinul ia parte la drumul spre calvar. Când N. Cabasila spune: „...în toate cele săvârșite de sfinții liturghisitori, în cursul întregii slujbe, este simbolizată lucrarea izbăvitoare a Mântuitorului” el afirmă foarte clar caracterul de simbol al Sf. Liturghii. Dar acest caracter de simbol este depășit:

„Rostind acestea (rug. anaforalei) tot miezul slujbei s-a împlinit. Darurile s-au sfințit și Jertfa s-a săvârșit, iar marea Jertfă, adică mielul cel înjunghiat pentru lume, se vede zăcând pe Sf. Masă. Căci **acum pâinea nu mai este doar o închipuire** a trupului Domnului sau numai o icoană a adevăratului dar, care ar avea doar o întipărire a mântuitoarelor patimi ca pe o tăbliță, **ci este însuși Darul cel Adevărat**, însuși Trupul Stăpânului cel Atotsfânt [...] Așijderea și vinul este acum însuși Sângele care a țâșnit din Trupul cel împuns cu sulița. [...]”¹⁷

Atingându-și scopul Liturghia încetează de a mai fi simbol.

¹⁷ N. CABASILĂ, *op.cit.*, p.63-64.

Simbolul este depășit prin participarea la Realitate, la Adevăr¹⁸. Or, această participare la Sfințenie, înseamnă sfințire, îndumnezeire, ținta ultimă a întregii creații. Liturghia este, într-un anume fel re-sfințirea întregii făpturi: „Liturghia cuprinde acțiunile cele mai elementare: a bea, a mânca, a spăla, a vorbi, a făptui, a se împărtăși – și le înapoiază sensul și adevărata menire ...”¹⁹

Liturghia este, pe de altă parte, nu doar imaginea / icoana unui eveniment istoric. Ea este în același timp proiecția timpului celei de a opta zi, a timpurilor eshatologice care după afirmația Sfântului Maxim încep cu proclamarea Evangheliei la Liturghie²⁰. Din acest punct de vedere, Sf. Liturghie este o icoană tipologică pentru că ea revelează Împărăția care va să fie. În timpul în care sunt aduse darurile pe Sfânta Masă în Biserică poporul și preotul se roagă cântând: „Noi care pe heruvimi cu taină închipuim ...”. Această „închipuire” face parte din ceea ce, vizionar, Sf. Liturghie descoperă și care, iconografic, este reprezentat pe tamburul turlei centrale: Liturghia îngerească. La această Liturghie ia parte întreaga Biserică: luptătoare – creștinii care se află la sfânta slujbă, în biserică, și cea triumfătoare – sfinții, îngerii, martirii, profeții care, reprezentați iconografic se implică în mod direct: „Acum puterile cerești împreună cu noi nevăzut slujesc...”²¹

S-a afirmat în repetate rânduri, și este un fapt netăgăduit, că temeiul și justificarea icoanei este eminamente hristologic. Întruparea și arătarea Sa în lume au deschis calea reprezentării iconografice a lui Hristos și a casnicilor Săi. Hristos este astfel „prototipul icoanei Sale”. Icoana mijlocește o întâlnire cvasipersonală cu Dumnezeu, Liturghia

¹⁸ „Regula de aur a teologiei simbolice este depășirea simbolului. Cunoașterea nu poate rămâne în contingent și devenire; simbolul nu este obiectul ei suprem.” Tomas SPIDLIK, *Spiritualitatea Răsăritului creștin*, vol. II (Rugăciunea), Sibiu, Edit. Deisis, 1998, p.238.

¹⁹ P. EVDOKIMOV, *Arta icoanei ...*, p.104.

²⁰ „Aceasta (evangelia) închipuie și preînchipuește prin ea adevărul, al cărui tip și icoană este și pe care îl strigă oarecum prin aceste acte, că, după ce se va vesti Evanghelia împărăției, precum s-a scris, în toată lumea spre mărturie popoarelor, va sosi sfârșitul, venind a doua oară din cer marele Dumnezeu și Mântuitorul nostru Hristos.” v. SFÂNTUL MAXIM MĂRTURISITORUL, *Mystagogia*, XIV, București, EIBMBOR, 2000, p.33.

²¹ *Liturghia Darurilor mai înainte sfințite* (Imnul Heruvic).

euharistică însă desăvârșește această întâlnire²². Contemplația slavei și frumuseții dumnezeirii și, implicit a lui Hristos, este ținta eshatologică. Este capătul unui drum în care despățimirea și îndumnezeirea sunt mijloacele și „hainele de nuntă”, iar comuniunea cu Hristosul euharistic este supremul ajutor pe acest drum. „În patria” însă acest ajutor încetează. Împărtășirea va fi deplină: ne vom hrăni privind slava și strălucirea Fiului, îi vom contempla frumusețea pe care icoana ne-o propune iar Liturghia o anticipează.

Raportul dintre Liturghie, privită ca icoană, și Cateheza

Dacă am stabilit că Liturghia poate fi privită ca icoană, asumând caracteristicile acesteia, ba chiar depășind-o prin furnizarea unui raport mai complet cu dumnezeirea, va trebui în continuare să vedem care este raportul acesteia cu Cateheza.

Cateheza: teme și principii

Analizând Cateheza primelor veacuri, J. Danielou afirmă: „Cateheza este, înainte de toate, o expunere **completă** și, totodată, **elementară** a misterului creștin.”²³ Cateheza nu se preocupă de complicatele probleme ale teologiei și de chestiuni esențiale, *scopul* său este să informeze și să formeze noii adepți. Lăsând la o parte aprofundarea spirituală și speculativă, pe care o găsim în omilii și scoli, spiritul catehezei este reducerea la esență²⁴.

Deși pare să fi dispărut odată cu generalizarea pedobaptismului, când pregătirea în vederea botezului este inutilă, cateheza este re-

²² Ereziile de tipul răzuirii culorilor icoanelor pentru a obține o Euharistie „îmbogățită” nu sunt decât o expresie a inversării rolurilor, dar în același timp o mărturie a convingerii unora de prezența personală a lui Hristos în icoană.

²³ Jean DANIELOU, Regine DU CHARLAT, *La catechesi nei primi secoli*, Torino-Leuman, Elle Di Ci, 1969, p.9.

²⁴ Caracterul acesta al reducerii la esență apare pregnant în cele mai vechi scheme catehetice care sunt simbolurile. Întrucât fiecare Biserică avea propriul program catehetic, avea și propriul simbol de credință care se articula pe elementele principale ale învățăturii profesate. De acest aspect s-a preocupat O. Cullman, *Les Premiers Confesions de foi*, Paris, 1948; cf. Jean Danieou, Regine Du Charlat, *La catechesi ...* p. 9.

inventată mai întâi în apusul romano catolic, și dezvoltată mai ales sub presiunea protestatarilor din sec. XVI-XVIII. Caracterul ei complet și elementar este păstrat, nu atât pentru nevoia unei instrucții doctrinare rapide, cât mai ales datorită noilor adresanților: copiii. Dar poziția sa în raport de botez se schimbă: Cateheza nu mai precede botezul ci îi succede. Acest amănunt, deloc de neglijat, determină o atenție sporită mai ales pentru *caracterul continuu* al catehezei. Prin norme și decrete eclesiastice catehizația continuă este un imperativ susținut și politic²⁵. Caracterul acesta postbapteizimal și continuu s-a păstrat și azi.

Cât privește **conținutul catehezei** după J. Danielou²⁶ și C.H. Dodd²⁷ *este biblic, doctrinar moral și mistagogic*. Datorită noilor condiții istorice, D. Călugăr mai adaugă *cateheza istorică* cu două componente: Aghiologia și Istoria Bisericii²⁸. Dat fiind faptul că aceste teme catehetice sunt de factură modernă și luând în considerare că din punct de vedere istoric Liturghia este deja alcătuită în primul mileniu creștin, vom neglija această temă a catehezei contemporane.

Din cele expuse constatăm că nu există o diferență majoră între cateheza creștinismului primar și cea actuală. Atât tematica cât și scopul s-au păstrat: cateheza continuă să informeze biblic, doctrinar, moral și mistagogic (liturgico-sacramental) și să formeze caractere creștine.

Funcția catehetic-didactică a icoanei

Când, la sfârșitul sec. al VI-lea, papa Grigore cel Mare îi scrie episcopului Sereniu al Marsiliei: ***Ceea ce este Scriptura pentru cel învățat, aceea este icoana pentru cel neștiutor***, acesta avea să proclame unul dintre principiile cel mai ușor de digerat privind acceptarea și cinstirea icoanelor²⁹, căci dincolo de un radicalism brutal, iconoclaștii

²⁵ dr. Dumitru CĂLUGĂR, *Catehetica*, București, EIBMBOR, 1984, (cap.I B: *Cateheza în Evul Mediu, în epoca Reformei și a iluminismului*), p.39-59.

²⁶ *op.cit., passim*.

²⁷ Charles Harold DODD, *La predicatione apostolica et il suo sviluppo*, Brescia, Editrice Paideia, 1973.

²⁸ C.H. DODD, *op.cit.*, p.190-199.

²⁹ „Nu trebuia totuși ca icoanele să fie distruse. Ele sunt puse în biserici pentru ca neștiutorii de carte să poată citi privind pe pereți, ceea ce nu pot citi în cărți. Ar fi trebuit, frate, să le păstrezi, nelăsând poporul să le adore». «Trebuie să deosebim adorarea icoanei de faptul de a învăța prin icoană, ceea ce trebuie adorat în istoria

de ieri și de azi, ar fi dispuși să accepte icoana măcar pentru un scop didactic. Despuiată însă de conținutul său dogmatic și de funcția sa liturgică, icoana ar înceta să mai fie icoană; subiectul religios pe care-l reprezintă iar da dreptul să fie cel mult egala artelor profane; icoana ar rămâne un tablou. Pericolul nu este de loc minor, iar sinodalii de la Niceea II (787) l-au evitat cu oarecare dificultate³⁰.

Biserica a atribuit dintotdeauna un rol instructiv icoanelor, și nu doar pentru cei „învățați”. Patriarhul Nichifor spune că ele sunt folosite și necesare pentru toți creștinii întrucât tainele credinței se rețin mai ușor prin contemplare. Nefiind citit în permanență în biserici, cuvântul Scripturii este suplinit în absență de prezența imaginilor, căci așa cum afirmase Sf. Grigore de Nyssa, „pictura cea tăcută grăiește de pe ziduri, mult mai bine făcând”³¹. Același lucru îl afirmă și Sf. Ioan Damaschin:

„Nu am prea multe cărți, nici prea mult timp liber pentru a citi; intru însă, în biserică, înăbușit de gânduri ca de niște spini (...) podoaba picturii mă atrage să privesc, îmi desfătează vederea ca o livadă și, pe nesimțite, slava lui Dumnezeu îmi pătrunde în suflet.”³²

Și pentru Sf. Vasile cel Mare acolo unde cuvintele se arată neputincioase, icoanele grăiesc mai clar și mai puternic:

„Completați prin arta voastră chipul neterminat al comandantului de oști. Luminați cu florile înțelepciunii voastre imaginea neclară a martirului încununat pe care abia am schițat-o; chiar de-aș fi înfrânt de pictura înfățișând faptele eroice ale martirilor, voi fi bucuros să încuviințez și de

sfântă. Ceea ce este Scriptura pentru cel învățat, aceea este icoana pentru cel neștiutor”. (*Cartea IX, Epist. 105*, PL 77, 1027 c - 1028 a; *Cartea XI, Epist. 12*, PL 77, 1128 a - 1130 b, *apud* L. OUSPENSKY, *Teologia icoanei*, trad. T. Baconsky, București, Edit. Anastasia, 1994, p.69; *Ibidem*, p.51).

³⁰ Ch. SCHONBORN este de părere că, evitând concluziile la care ajunseseră Sf. Gherman și Sf. Ioan Damaschin, Sinodul VII refuză, nu fără o anumită diplomatie, să vadă în icoană un obiect plin de har și sfințenie, scoțând în relief doar utilitatea sa catehetică, cf. *Icoana lui Hristos*, trad. V. Răducă, București, Ed. Anastasia, 1996, p.160.

³¹ PG 46, 572 c *apud* Gervais DUMEIGE, *Nicee II*, Paris, De L'Orante, 1977, p.30.

³² Sf. I. DAMASCHIN, *Cele trei tratate...*, p.73.

această dată realitatea acestei victorii.”³³

Sinodul VII afirmă foarte clar și răspicat raportul de interdependență dintre Scriptură și icoană:

„Dacă Părinții nu ne-au spus că Evanghelia trebuie citită, nu ne-au transmis nici obligația de a picta icoane. Dacă ne-au transmis-o pe una, ne-au transmis-o și pe cealaltă, fiindcă reprezentarea este inseparabilă de istoria evanghelică, și invers: istoria evanghelică este inseparabilă de reprezentare. Una și alta sunt bune și vrednice de venerație. Pentru că se explică reciproc și, neîndoielnic, stau mărturie una pentru alta.”³⁴

Într-un anume fel, așa cum Vechiul Testament se clarifică și se lămurește în Noul Testament, la fel icoana clarifică și lămurește textul Scripturii.

Uneori apărătorii icoanelor par chiar să atribuie icoanelor o importanță superioară Scripturii, superioritate rezultată din supremația văzului asupra auzului. Ochiul este un martor mai fidel și mai important³⁵, pentru că cel ce a scris a trebuit mai întâi să vadă: și de aceea, spune Teodor Studitul, „cuvântul profeților a fost precedat de viziuni, iar apostolii înainte de a scrie, L-au văzut pe Hristos”.³⁶ Cam în același fel Teodor Abu Qurra³⁷ scrie:

„Imaginile nu sunt altceva decât o scriere clară, inteligibilă fie de cel ce știe

³³ Sf. VASILE CEL MARE, *Oratio* 6,29 (*Panegiric la Sf. Varlaam*) PG 33,589, apud L. OUSPENSKY, *op.cit.*, p.50.

³⁴ *Mansi*, XIII, 269 a, apud OUSPENSKY, *op.cit.*, p.93.

³⁵ Sf. TEODOR STUDITUL, *Scrisoare către Niceta*, PG 99, 1304 c.

³⁶ Idem, *Antireticul III*, 4,12; PG 99, 436 a (trad. rom. I. Ică jr.: *Iisus Hristos prototip al icoanei Sale*).

³⁷ Numărat printre primii apologeți ai icoanelor, TEODOR ABU QURRA (~ 750-829) episcop de origine arabă, este elementul de legătură între cultura creștină și cea arabă / islamică în forma sa incipientă. Opera sa – *Tratatul privind venerarea sfintelor icoane* – este o reacție împotriva creștinilor care refuzau cultul icoanelor, ca urmare a acuzelor de idolatrie venite din partea arabilor. Mai puțin cunoscută, teologia lui Abu Qurra ne furnizează, pe lângă clasicele argumente, unele noi: astfel, pentru a justifica cultul lor, el introduce conceptul de „intenție”: prin cinstirea icoanelor creștinii intenționează să dea onoare persoanei. Despre viața, activitatea și opera lui Abu Qurra, vezi Paola PIZZO, *Introducere la TEODOR ABU QURRA, La difesa delle icone*, Milano, Ed. Jaca Book [Vicino Oriente], 1995.

să citească, fie de cel ce nu știe. Din acest motiv, dintr-un anumit punct de vedere, ele sunt mai bune decât scrisul.”³⁸

Ca și cateheza, icoanele au un rol formativ. Funcția lor nu este doar o admirație estetică. Fiind într-o legătură permanentă cu prototipul lor, icoanele sunt purtătoare de har, (nu după natură ci prin participare). Acest lucru contribuie la purificarea noastră morală; a simțurilor mai întâi: „Noi expunem în toate locurile chipul Lui sub formă de icoană și prin el sfințim cel dintâi simț – vederea, după cum prin cuvinte sfințim auzul”³⁹ Astfel, din contemplarea icoanelor, creștinul învață care este calea spre virtuți și mai ales cum poate să progreseze moral. Model al virtuților, sfinții reprezentați în ele ne învață care este calea despătimirii: „(...) zugrăvesc biruințele și patimile lor, pentru că prin ele mă aprind și eu de râvnă pentru a le imita.”⁴⁰ Contemplarea se transformă mai întâi într-o implicare emotivă dar este urmată de o participare activă.

Icoana poate asuma și funcția unei cateheze istorice. Exercițiul de rememorare al unor fapte trecute din istoria mântuirii pune în evidență funcția anamnetică a icoanei. Ea nu este doar o re-prezentare a Scripturii ci și memoria și martorul viu al vieții bisericii. Pe pereții bisericii, alături de profeții din Vechiul Testament îl găsim și pe Hristos dar și pe sfinții de mai târziu. Așa, bunăoară, în iconografia unor biserici din Moldova găsim „istoria sinoadelor ecumenice” în Transilvania în unele biserici mai noi găsim zugrăvită „povestea” sfinților canonizați în secolul trecut; Sf. Ghelasie, Sf. Sofronie de la Cioara, Moise din Măcinic, Sf. Iacob Hozevitul în Moldova și mulți alți neo-martiri locali.

Dificultățile unui raport.

Date fiind asemănările precizate se cuvine să menționăm unele diferențe între cateheză și icoană. Este evident pentru toată lumea că darul vorbirii este unul din cele mai de preț pe care ni le-a făcut Ziditorul. Prin limbaj reușim să împărtășim informații dar și să transmitem sentimente, simțăminte care stau dincolo de cuvinte. Datorită intonațiilor diferite pe care le folosim în limbajul articulat, putem să comunicăm infinit mai mult decât simple cuvinte. Din păcate

³⁸ Teodor Abu QURRA, *La difesa ...*, XII, 22-29, p.110-112.

³⁹ Sf. Ioan DAMASCHIN, *Cele trei tratate...*, p.19.

⁴⁰ Sf. GHERMAN, *apud* L. Ouspensky, *op.cit.*, p.48.

imaginea, icoană sau nu, este mult mai săracă în această privință. De cele mai multe ori noi cunoaștem sau re-cunoaștem imaginile. Mintea noastră lucrează cu imagini *deja-vu*, pe care le stochează și le folosește atunci când comunicăm. O nouă imagine are nevoie mai întâi de o cunoaștere prin mijlocirea cât mai multor simțuri ca să poată fi folosită corect ulterior. De aceea ***dificultatea catehetică a icoanei este că ea nu poate informa autonom***. Pentru a fi înțeleasă o icoană trebuie mai întâi explicată verbal. Eu recunosc, spre exemplu, icoana Învierii dacă știu dinainte cine este Hristos și ce a făcut El. Icoana re-memorează lucruri deja știute.

Când comunicăm mintea noastră derulează imagini stocate pe care le combină magistral într-o succesiune uimitoare. Dar, față de imaginile materiale pe care le înțelegem „dintr-un ochi”, de câte cuvinte am avea nevoie, în lipsa imaginii, pentru a înțelege ce ne descrie colocutorul nostru? Privită din acest unghi icoana are ***avantajul vitezei***: înțelegem mai rapid văzând decât urmărind o expunere verbală sau scrisă. În plus scrisul sau vorbitul se supune unor reguli pe care trebuie să le cunoști; construcțiile lingvistice sunt numărate iar multitudinea națiilor și limbilor apar ca o stavilă în comunicarea verbală sau scrisă. O imagine sau o icoană are ***avantajul nemijlocirii***. Ea va fi re-cunoscută de grec, de rus, de român ... deopotrivă.

De asemenea, iamaginea nu comunică decât evidențe, forme și culori. De aceea, adresându-se mai direct simțurilor, imaginea este mult mai credibilă decât cuvântul, pentru că nu folosește abstractizări. Recunoscut ca metodă și principiu de bază în educație, principiul intuiției este nu doar cel mai practic și mai folosit ci și cel mai penetrant. Icoana beneficiază astfel de ***avantajul concreteții***.

Și iată cum aparentele dificultăți ale icoanei (imagine) se transformă într-un avantaj major: Icoana asumă rolul unei cateheze rapide, directe, complete concrete și nemijlocite. Din păcate Icoana nu informează., iar aici Cateheza îi este superioară.

Caracterul catehetic al Sfintei Liturghii

Putem privi Sfânta Liturghie ca o cateheză? aceasta este întrebarea care a determinat studiul nostru. Până acum am văzut în ce

raport stă Liturghia cu Icoana, concluzionând că Liturghia poate fi privită ca o imagine iconică. De asemenea ne-am ocupat și de raportul dintre Cateheză și Icoană, demonstrând că, în ciuda unor dificultăți, icoana se constituie mai ales într-o cateheză continuă.

Privită ca imagine iconică, **Liturghia este cateheza vie, dinamică, activă** și, mai ales, o frumoasă icoană, prin care omul ia contact cu tainele cele nevăzute. Ea are nu doar o putere estetică sterilă ci determină luarea unor decizii radicale: se știe că Vladimir și toți supușii săi au îmbrățișat credința creștină sub formă bizantină. Ca în urma predicii apostolilor la Cincizecime, Vladimir și curtenii săi, „pătrunși la inimă” nu puteau lua decât decizia similară participanților la Cincizecime – **convertirea**: „Bărbați frați, ce să facem? Să se boteze fiecare dintre voi în numele lui Iisus Hristos.”(*Fap. 2, 38*).

Un alt element care leagă Liturghia și cateheza este de natură structurală. Se cunoaște faptul că, mai ales în perioada de aur a Catehezei (sec III-IV), parcursul catehumenal, care de regulă dura trei ani, era structurat în trei perioade. Prima perioadă era concentrată pe instrucția biblico-exegetică (axată pe imaginile typologice al Vechiului Testament), o a doua, rezervată învățării și explicării Simbolului de credință (*traditio symboli*) și Rugăciunea Domnească. Cea de-a treia, post botezimală, era axată pe explicarea mystagogică a tainelor de inițiere⁴¹. În acest sens asemănarea dintre Liturghie și Cateheză este evidentă mai ales în prima parte a Liturghiei, dedicată instrucției biblice.

Întrucât, înainte de moartea Sa pe cruce, Mântuitorul a avut o activitate publică, în care a învățat prin fapte și cuvânt, liturghia are în structura ei o parte în care se reînnoiește activitatea învățătoarească a lui Iisus.⁴²

Numită Liturghia Cuvântului sau a catehumenilor, această parte este axată mai ales pe **lecturi biblice** din Evanghelii și Epistole, care mai apoi sunt lămurite în predică sau omilie. Dar nu numai pericopele evanghelice și scrierile sfinților apostoli alcătuiesc partea didactică a Liturghiei. Întreaga textură a Sfintei Liturghii este construită pe pasaje luate atât din Vechiul testament cât și din cel nou. Alături de textele

⁴¹ Nicolae PETRESCU, *Catehetica*, București, EIBMBOR, 1978, p.20.

⁴² Petre VINTILESCU, *Funcțiunea catehetică a Liturghiei*, p.19.

biblice, **simbolul de credință**, încadrat în Liturghie are nu doar menirea de a înfățișa solemn și demonstrativ doctrina ortodoxă, ci mai ales ca, prin repetiție, să fie bine învățat și cunoscut de către toți credincioșii. Toate acestea sunt cuprinse laolaltă de bogata teologie cuprinsă **în imnele și cântările liturgice**. Adevărurile dogmatice sunt presărate peste tot în slujbele bisericești în care Biserica, prin poezie și cântare, și-a construit un admirabil amvon al dogmaticii ortodoxe. În tropare, condace sau irmoase găsim admirabile învățături hristologice, trinitare, mariologice...de aceea putem spune că poezia și cântarea liturgică nu sunt doar un exercițiu liric, ele sunt adevărate cateheze și apologii⁴³.

Pe parcursul Liturghiei, treptat și ierarhic, ca într-un adevărat parcurs catehumenal, se dezvoltă o structură catehetică de tip biblico-exegetică (liturgia cuvântului), una doctrinară (Crezul, anafora) și una mistagogică (unirea cu Hristos prin Sfânta Euharistie).

Biblic, prin textele citite, aflăm despre lucrările lui Hristos în timpul istoric. Creștinul înțelege că „Vremea aceea” devine și vremea sa. Vindecările miraculoase, cuvintele lui Hristos sau ale apostolilor sunt spuse și pentru el. În alte cuvinte, Liturgia este și un stadiu de pregătire deplină, conștientă și activă a credincioșilor în ceea ce privește actul liturgic, în forma sa cea mai deplină⁴⁴. Dar lecturile biblice se continuă cu lămuriri suplimentare care vin făcute în cadrul omiliei, al predicii, și care, în timpurile originare își avea poziția după Evanghelie. Deși locul ei a fost schimbat din motive practice, predica a continuat să fie considerată ca un corolar inseparabil de Evanghelie și ca unul dintre cele mai vechi elemente ale Liturghiei, indispensabilă acestora⁴⁵.

⁴³ „S-ar putea compune un număr de volume egal cu cel al adevărilor de credință și de morală creștină pentru a arăta caracterul categoric instructiv al imnelor și rugăciunilor liturghiei ortodoxe. A și Evanghelia, ele nu dezbat probleme teologice, în termeni de școală. Prin natura și prin scopul lor, textele liturgice reprezintă mai degrabă o teologie de vulgarizare.” P. VINTILESCU, *Funcțiunea catehetică a Liturghiei*, p.21.

⁴⁴ Ferruccio BONOMO, *Catechesi e Liturgia: Le difficoltà di un rapporto*, în „Liturgia e Catechesi. Atti della XXI Settimana di studio dell'Associazione Professori di Liturgia. Castelsardo (SS), 30 agosto-4 settembre 1992”, Roma, Editrice: Liturgiche, 1993, p.39.

⁴⁵ P. VINTILESCU semnalează canonul 58 Apostolic și 19 al Sin. VI ecumenic precum și Regulamentul de procedură al BOR care recomandă sancțiuni aspre

Spre deosebire de cateheza primelor veacuri, când catehumenilor li se împărtășeau lucruri cu totul și cu totul noi, Sfânta Liturghie se constituie într-o *cateheză retrospectivă*; o aducere aminte a celor deja cunoscute. Acest aspect o apropie și mai mult de icoană care, după cum am văzut nu informează ci rememorează. „Dumnezeiasca Liturghie este repetarea în perpetuitate a măreței fapte de iubire care s-a săvârșit pentru noi oamenii”⁴⁶. Adresându-se mai cu seamă celor credincioși, ea le reîmprospătează acestora cele deja știute:

„Numai că atunci când este propovăduită, ea sădea în sufletele celor ce nu o cunoscuseră, cinstirea lui Hristos, credința și iubirea, pe care aceia nu le avuseră mai înainte; pe când acum, fiind contemplată cu toată osărdia de către cei ce deja au crezut, nu creează în suflet acele frumoase simțiri, ci numai păstrează pe cele existente, le împrospătează și le sporește, făcându-ne mai tari în credință și mai fierbinți în evlavie și în iubire. Căci dacă a făcut să răsără simțăminte noi (să ne aducem aminte de trimișii lui Vladimir), cu mult mai ușor poate să le păstreze, să le întrețină și să le învieze pe cele vechi.”⁴⁷

Deși folosește din plin principiul educativ al intuiției, Liturghia nu este numai „o dramă divină”, o piesă de teatru religios, cum se afirmă⁴⁸. Liturghia este comuniune harică cu Hristos cel jertfit și Cel ce jertfește, este participare la realitatea mistică a tuturor lucrărilor săvârșite de El. Prin intermediul ei creștinii învață permanent tainele credinței, dogmele Bisericii: “dogma trăiește în Liturghie, o însuflețește și o spiritualizează neconținut, iar cultul ortodox practică dogma, se întemeiază pe ea, răspândind credința în viața ortodoxă.”⁴⁹ Liturghia este o cateheză biblică și dogmatică, dar mai cu seamă o cateheză sacramentală.

Cateheza are ca scop inițierea, instruirea elementară și necesară

pentru preotul sau episcopul care nu-și onorează îndatorirea de a predica, *Funcțiunea catehetică...*, p.27.

⁴⁶ Nikolai Vasilievici GOGOL, *Meditații la Dumnezeiasca Liturghie*, București, Edit. Anastasia, 1996, p.16.

⁴⁷ N. CABASILĂ, *op.cit.*, p.11.

⁴⁸ Nicolae BALCA, *Importanța catehetică a Sfintei Liturghii*, în revista „Biserica Ortodoxă Română” (în continuare BOR) nr.1-2, 1958, p. 203.

⁴⁹ Petre VINTILESCU, *Funcțiunea catehetică...*, p.17.

a creștinilor în vederea dobândirii mijloacelor și cunoștințelor necesare improprierii uni stil de viață conformă Domnului Hristos. Cateheza este un important accesoriu pentru dobândirea desăvârșirii creștine, așa încât viața noastră să fie o mărturie vie că noi suntem ucenicii Lui⁵⁰, ba chiar mai mult, până într-atât încât să putem zice, „nu mai trăiesc eu, ci Hristos trăiește în mine” (Gal.2,20).

Putem spune așadar că Liturghia, cu tot ceea ce o alcătuiește: semne, imne, cântări, gesturi, se constituie într-o cateheză fecundă, tocmai pentru că naște noi fii; într-o icoană activă, pentru că reușește să îndeplinească același rol: arătarea slavei nevăzutului Dumnezeu, sălășluit între oameni și care le dă acestora mântuirea, îndumnezeirea.

În loc de concluzii: Necesitatea unei cateheze liturgice⁵¹

Datorită determinatei asemănări cu icoana, ca și aceasta, Liturghia nu poate fi citită autonom”. Logica și limbajul ei simbolic ar rămâne cu totul și cu totul necunoscute dacă nu am cunoaște conținutul semantic al semnelor și gesturilor. Cu alte cuvinte limbajul liturgic își desăvârșește menirea prin cuvânt.

La nivel pastoral, atâta bogăție dogmatică, atâtea semne, gesturi și simboluri rituale care sălășluiesc în Sfânta Liturghie, au nevoie de o lămurire permanentă. Creștinii trebuiesc inițiați în tainele și lucrările liturgice ale Bisericii astfel încât tot acest limbaj să nu rămână străin, neînțeles și, ca atare inoperant. Provocarea nu este deloc ușoară. Spre deosebire de perioada Bisericii primare, creștinii zilelor noastre au nenumărate goluri și carențe în formația lor biblică iar consecința este incapacitatea de a înțelege direct semnificația tipologico spirituală a istoriei biblice și a momentelor importante din istoria mântuirii⁵².

⁵⁰ Nicolae BALCA, *Importanța catehetică ...*, p.200.

⁵¹ Elemente minimale despre cateheza liturgică (predica) se găsesc la IOAN TOADER, *Metode noi în practica omiletică*, Cluj Napoca, Edit. Arhiepiscopala, 1997, p49.

⁵² Ferruccio BONOMO, *Catechesi e liturgia: le difficoltà di un rapporto*, în „Liturgia e Catechesi”, Atti della XXI Settimana di studio dell'Associazione Professori di Liturgia, Castelsardo (SS), 30 aug. – 4 sept. 1992, p.46.

Biserica trebuie să vină în întâmpinarea acestor probleme încercând ca, prin cateheze de inițiere liturgică, să lămurească nu doar lucrările liturgice în forma și conținutul lor dar și textele slujbelor, aprofundând teologia lor. Acest aspect al catehezelor de inițiere mistico-simbolică în lucrarea liturgică a Bisericii a fost accentuat mai ales în veacurile IV-VI când, după cum am văzut, a luat amploare fenomenul catehezelor mistagogice.

Structural, omul ca ființă nu s-a schimbat mult. Ca și atunci are nevoie de lămuriri și azi. În catehezele noastre, la ora de religie și în predicile duminicale trebuie explicat mai insistent și mai bine simbolismul tuturor gesturilor, acțiunilor, cuvintelor pe care preotul (sau credinciosul) trebuie să le împlinească.

Prin intermediul catehezei liturgice, creștinul (care, parțial, înțelege intuitiv că actul liturgic realizează ceea ce semnifică), află că simbolurile folosite nu rămân închise în ele însele; că prin intermediul actului liturgic, fiecare dintre noi devenim părtași reali actului jertfei Mântuitorului, contemporan cu Acesta. Prin intermediul Liturghiei creștinul ia contact cu cea mai importantă dintre tainele credinței. Când creștinul va descoperi că fiecare Sfântă Liturghie este o punere în scenă reală și nu un *play-back* al Jertfei Mântuitorului, implicarea sa în dinamica slujbei va fi mult mai activă, iar emoția prezenței la actul istoric mult mai covârșitoare. De aceea ***înțelegerea tainelor duce la o implicare activă*** a creștinilor în actul liturgic.

Fiind ontologic un binom trup-suflet, omul are nevoie ca accederea în lumea harului să se facă prin simțuri. Adorarea lui Dumnezeu este legată de semne vizibile. „Dacă ai fi netrupesc, spune Sfântul Ioan Gură de Aur, ți-ar da aceste daruri așa cum sunt, netrupești. Dar fiindcă sufletul e împreunat cu trupul, cele duhovnicești ți le dă în semne supuse simțurilor.”⁵³ Ceea ce Mântuitorul însuși a ales: apa, untdelemnul, pâine, vinul, Biserica le-a îmbrăcat în ceremonii, semne, gesturi și cuvinte mandatându-le nu doar ca deschizătoare spre o nouă realitate ci, mai ales, ca purtătoare a harului prin semnificația lor simbolică. Creștinii, participând la oricare act de cult, intuiesc natura simbolică a acestora dar el trebuiesc foarte clar lămurite în cicluri de

⁵³ *apud Nicolae BALCA, Importanța catehetică ..., p.201.*

cateheze. De aceea, o predică și o cateheză deplin ancorate în Liturghie poartă creștinul nu numai la o înțelegere intelectualistă a misterului liturgic ci la o implicare activă și conștientă în lucrarea acestui mister. Când el a aflat că harul este energia divină care coboară în mod real prin taine și că aceste energii îl ajută să crească duhovnicește va dori să participe cât mai des la astfel de slujbe. Când va afla că în pâinea și vinul de pe altar se află în chip real Trupul și Sângele Domnului, fără de care mântuirea nu este imposibilă, el își va dori această hrană.

Dimpotrivă, creștinul neinițiat în tainele credinței, neinițiat în dinamica și simbologia sfintelor slujbe, nu doar că va înțelege mai puțin, și ca atare va fi mai plictisit în timpul slujbelor, dar va fi și mai **vulnerabil la atacurile eterodocșilor.**

Din păcate, fără o cateheză liturgică vie și activă, Sfânta Liturghie, și actul liturgic în general, continuă să rămână o icoană dificil de înțeles pentru cei mai mulți dintre creștini: simbolică, plină de dinamism, de slavă și lumină, chiar frumoasă...dar, din păcate, plictisitoare.

Bibliografie generală

1. BALCA, Nicolae, *Importanța catehetică a Sfintei Liturghii*, în BOR 1-2, 1958;
2. BONOMO, Ferruccio, *Catechesi e Liturgia: Le difficoltà di un rapporto*, în „*Liturgia e Catechesi*” Atti della XXI Settimana di studio dell’Associazione Professori di Liturgia. Castelsardo (SS), 30 agosto-4 settembre 1992, Ed. Liturgiche, Roma, 1993;
3. BRANIȘTE, Ene, *Explicarea Sfintei și dumnezeieștii Liturghii după Nicolae Cabasila*, București, EIBMBOR, 1997;
4. BRANIȘTE, Ene, *Teologia icoanelor*, în ST 3-4/1952;
5. CĂLUGĂR, Dumitru, *Catehetica*, București, EIBMBOR, 1984;
6. CULLMAN, Olivier, *Les Premiers Confesions de foi*, Paris, Ed. PUF, 1948;
7. DANIELOU, Jean, DU CHARLAT, Regine, *La catechesi nei primi secoli*, Torino-Leuman, Elle Di Ci, 1969;
8. DODD, Charles Harold, *La predicazione apostolica ed il suo sviluppo*, Brescia, Editrice: Paideia, 1973;
9. DUMEIGE, Gervais, *Nicee II*, Ed. De L’Orante, Paris, 1977;
10. EVDOCHIMOV, Paul, *Arta icoanei, o teologie a frumuseții*, trad. Grigore și Petru Moga, București, Edit. Meridiane, 1996;
11. EVDOKIMOV, Paul, *Ortodoxia*, București, EIBMBOR, 1996;

12. GOGOL, Nikolai Vasilievici, *Meditații la Dumnezeiasca Liturghie*, trad. B. Buzilă, București, Anastasia, 1996, p. 16;
13. IOAN DAMASCHINUL, Sfântul, *Cele trei tratate contra iconoclaștilor*, trad. D. Fecioru, București, EIBMBOR, 1998;
14. *Liturghier*, București, EIBMBOR, 1980;
15. MAXIM MĂRTURISITORUL, Sfântul, *Mystagogia*, trad. D. Stăniloae, București, EIBMBOR, 2000;
16. OUSPENSKY, Leonid, *Teologia icoanei*, trad. T. Baconsk, București, Edit. Anastasia, 1994;
17. PETRESCU, Nicolae, *Catehetica*, Manual pentru Seminariile teologice, București, EIBMBOR, 1978;
18. SCHONBORN, Cristoph, *Icoana lui Hristos*, trad. V. Răducă, București, Edit. Anastasia, 1996.
19. SFÂNTUL TEODOR STUDITUL, *Iisus Hristos prototip al icoanei Sale*, trad. introducere și note I. Ică jr., Alba Iulia, Edit. Deisis, 1994;
20. SIMEON AL TESALONICULUI, Sfântul, *Tratat asupra tuturor dogmelor credinței noastre ortodoxe*, vol I, Suceava, Edit. Arhiepiscopiei Sucevei și Rădăuților, 2002;
21. SPIDLIK, Tomas, *Spiritualitatea Răsăritului creștin*, (vol. II, *Rugăciunea*), trad. I. Ică jr., Sibiu, Edit. Deisis, 1998;
22. TEODOR ABU QURRA, *La difesa delle icone*, traducere și introducere la ediția italiană, Paola PIZZO, Milano, Editrice: Jaca Book [Vicino Oriente], 1995;
23. TOADER, Ioan, *Metode noi în practica omiletică*, Cluj Napoca, Edit. Arhiecezana (Edit. Arhiepiscopiei Vadului, Feleacului și Clujului) 1997;
24. VINTILESCU, Petre, *Funcțiunea catehetică a Liturghiei*, în ST 1-2 / 1949, p.17-33.

EVANGHELIA TÂNĂRULUI GOL. O POETICĂ A CONVERTIRII DE LA AURELIUS AUGUSTINUS LA IULIAN GRIGORIU

Jan Nicolae*

Abstract: *In this study I present wonderful conversion of the poet Julian Grigoriu, following the reading of the text of the Gospel of Mark 14 , 48-52, like converting presented in St. Augustine Confessions. The Conversion the poet is a symbol for converting generation 1990 make the transition from communism to freedom. Then this writer composed a poetic trilogy called Gospel naked young man, an authentic yet unique masterpiece remaining.*

Keywords: *poetic trilogy, Gospel of Mark, Gospel naked young man, Julian Grigoriu, conversion.*

Introducere. Tânărul gol, martor al părăsirii și trădării Domnului.

Am fost invitat de curând pentru a susține o conferință (Evanghelia tânărului gol. Căutările tinereții și convertirea la Viață) în fața unui grup de tineri la Târnăveni, orașul unde începeam în anul 1998 lucrarea în via Domnului. Cu această ocazie am rememorat un episod plin de tâlc de la începuturile perioadei de libertate de după căderea regimului comunist. Este vorba despre convertirea unui prieten, tânărul poet de atunci Iulian Grigoriu (n. 1965), în urma unei lecturi evanghelice, asemănătoare cu cea făcută odinioară de tânărul Augustin. Dacă itinerariul convertirii lui Augustin, redat sub forma Confesiunilor, a rămas în tezaurul cultural al umanității ca o lectură esențială și vibrantă, convertirea tânărului poet amintit s-a distilat memorial într-o suită de texte poetice și eseistice, publicate doar în parte în reviste literare, dar care ar merita o răspândire mai amplă

* Ph.D., Assistant Professor, at „1Decembrie 1918” University of Alba Iulia (Faculty of Orthodox Theology), Romania.

pentru că dau seamă într-un mod poetic admirabil de convertirea unei întregi generații, generația 1990.

Pentru o introducere abruptă în temă voi lăsa textul eseului meu pascal din anul 2001 să facă acest oficiu inițiativ: *Și răspunzând, Iisus le-a zis: Ca la un tâlhar ați ieșit cu săbii și toiege, ca să mă prindeți. În fiecare zi eram la voi în templu, învățând, și nu m-ați prins. Dar acestea sunt ca să se împlinească Scripturile. Și lăsându-L, au fugit toți. Iar un tânăr mergea după El, înfășurat într-o pânzătură, pe trupul gol, și au pus mâna pe el. El însă, smulgându-se din pânzătură, a fugit gol* (Marcu 14, 48-52). Celor mai mulți dintre cititorii sau ascultătorii liturgici ai Sfintei Scripturi le scapă acest episod evanghelic care apare numai și numai la Sfântul Evanghelist Marcu. Trădarea și părăsirea Domnului Iisus Hristos în grădina Ghetsimani are un martor de taină, un tânăr care își încrucișează privirile pentru o clipă cu Domnul, un tânăr care înțelege în tăcere, și iluminat de privirile Cuvântului lui Dumnezeu (Logosului) fuge să mărturisească această privire în lumea largă. Aș fi trecut și eu cu vederea repede peste cele trei versete evanghelice de la Marcu, atras de episodul Patimii și Răstignirii Domnului care urmează, dacă un vechi prieten de studenție, astăzi un poet consacrat, nu mi-ar fi atras atenția asupra lor. Imediat după evenimentele din decembrie 1989, tânărul meu prieten care, ca și mine, văzuse moartea foarte aproape, eu la București, el la Galați, a trăit o imensă eliberare sufletească, dar urmată încet-încet de intrarea într-o acută criză existențială. Bântuia pretutindeni, negăsindu-și locul. Într-o zi de iarnă geroasă, cu o durere de suflet, tăind lemne în curte, aude ca oarecând Fericitul Augustin (tânărul), un cuvânt de îndemn lăuntric: „Deschide și citește!”, „Ia Cartea și citește!”. Lăsa lemnele în zăpadă, intră în casă înfrigorat, deschide Cartea, potrivit îndemnului de Sus și citește: *El însă, smulgându-se din pânzătură, a fugit gol* (Marcu 14, 52). Și într-clipă, inundat de lumină, precipitat, reia de câteva ori cele trei versete, gâfâind de emoție, se întoarce afară, dansează cu lemnele în brațe, în plină ninsoare, fuge, se întoarce, beat de bucurie, ...înțeleșese. De fiecare dată când recitesc aceste versete din Evanghelia de la Marcu, îmi amintesc cu emoție că acesta este locul prin care prietenul meu a intrat la Domnul, a pătruns în camera de